

Anna Sobolewska

A KABALA ÉS A TAROT

Pálfalvi Lajos fordítása

Divinatorika és kártyavetés

„Madame Sosostris, híres jósnő,
Náthás volt, mindazonáltal
Európa legokosabb asszonyának
Számít bűnös kártyáival. Íme, úgymond,
Az ön lapja, a vízbe fúlt Föníciai Tengerész,
(Gyöngyök a szeme helyén, nézze csak!)
Ez meg a Sziklák Hölgye, Belladonna,
A helyzetek hölgye.
Itt az ember a három bottal, és ez a Kerék,
És ez a félszemű kalmár, és ezt a letakart
Kártyát viszi a hátán, s nem szabad
Megnéznem. Hol van az Akasztott Ember?
Vízbefúlástól óvakodjék.
Rengeteg embert látok, körbejárnak.
Köszönöm, Üdvözlöm a kedves Equitone-nét:
Magam viszem neki a horoszkópot –
Manapság annyira vigyázni kell.”

(T. S. Eliot: ÁTOKFÖLDJE. 43–60. sor.

Vas István fordítása.)

Madame Sosostris – igaz, náthás, ami jelentősen gyengíti a jövőbe látás képességét – rászánja magát, és kártyát vet. Az ő kezében a tarot a „bűnös kártya”. Az ókorból ered ez a jóslási rendszer, nagy divatját éli napjainkban Nyugaton.¹ E játék reneszánsza készítetett arra, hogy nyomozzák a tarot és a kabala után az irodalomban, illetve analógiákat keressek a jövendőmondó tevékenysége és az irodalmi alkotómunka között.

A tarot nagyszabású szimbolikus rendszer, szoros kapcsolatban áll a zsidó kabala misztériumaival, és bekerült az irodalom különféle tájaira. A huszonkét tarotfigura megfeleltethető a héber ábécé huszonkét betűjének és e betűk ezoterikus jelentéseinek – a kabalában minden betű mikrokozmosz, sajátos szemantikai univerzum, ami magában rejtje a misztikus korrespondenciák hálózatát.² A tarot sokféle gyakorlati funkciót töltött be: nemcsak a jövendőmondást szolgálta, hanem a gematria műveleteinek is eszköze volt, „gemátrikus kört” képezvén a SZENTÍRÁS szavaiban immanensen benne rejlő szám-betű kapcsolatok megfejtéséhez és új szövegek képzéséhez (a hermetikus hagyomány szerint a „tarot” a *rota*, azaz a „kör” szó anagrammája).

A tarotpakli hetvennyolc lapból áll, ebből huszonkettő az úgynevezett nagy arkánus, a többi, vagyis a maradék ötvenhat nagyjából megfelel az egyszerű bridzspak-

linak és a négy színének. A mai tarotpakli alapszimbolikájában megtalálható a tarot négy színe – a virágzó vesszők treffé, a vészjósló kardok pikké, a kelyhek kórré, a pentacolók (csillagok) pedig káróvá alakultak át. A tarotpakliban két fehér lapot is találhatunk (az egyik nagyon fontos szerepet játszott madame Sosotrisis jövőjében). Az egyszerű tarotpakliból való jóslás mostani szabályai megőrizték kapcsolataikat a tarot archaikus szimbolikájával – a kőrrel magyarázhatók az érzelmi bonyodalmak, mint régen a kehellyel, a pikk (kard) vizsályt vagy balszerencsét mutat, a káró és a treff a vagyoni helyzetről és a szakmai kérdésekről tájékoztat. Az ötágú csillag (pentacolo) az ember szimbóluma, egyúttal, mivel a földi elem uralja, az anyagot is jelenti – végső soron a pénzt. A tarot négy színe megfelel a kabalában leírt teremtés négy síkjának, a négy elemnek, a jelentés legarchaikusabb rétegében pedig – a férfi- és női energiának (vessző és kehely).

Nemrég még úgy tartották, hogy a cigányok – sok nyelven „egyiptomiaknak” hívják őket – terjesztették el Európában a tarotkártyából való jóslást. Ezen az állásponton van Jessie Weston *FROM RITUAL TO ROMANCE* című híres munkájában, emellett ösztönözte T. S. Eliot és W. B. Yeats mitográfiai érdeklődését. Weston a tarot óegyiptomi eredetéről ír, a zsidók vitték Egyiptomból Palesztinába, gazdagítván a judaizmus szimbólumrendszerével.³ De fény derült arra, hogy a tarot eredete korántsem egyértelmű, korábban jelent meg Európában, mint a cigányok (IV. Károly francia király 1392-ben rendelt egy pakli tarotkártyát, e csomagból tizenhét lapot őriz a párizsi Bibliothèque Nationale).

A tarotról írt tanulmányokban háromfajta interpretációt különíthetünk el: ezoterikus, „pozitivistá” (a források kutatásában érdekelt) és strukturalista változatokat. Zárójelben jegyzem meg, hogy a strukturalista interpretáció az ezoterikus tudás egészét hasznosíthatja. Bár a tarot szimbolikája a kabala filozófiájára utal, mégsem egynemű rendszer, többféle heterodox vallási irányzathoz merít.⁴ A tarot huszonkét „kulcsának” szimbolikája többértelmű és sokrétű – a nagy arkánumok az egyiptomi, keresztény és héber szimbólumok nyelvét beszélik. A tarot ikonográfiája három kultúrkörre utal – a hellenisztikus Egyiptomra, Palesztinára és a kelta kultúrára. Többféle áramlat sodorta Európába (zsidók, arabok, kelták, cigányok), ezek a hermetikus tudás és misztika egyetlen fősodraban egyesülnek. A beavatás huszonkét fokozatának alapkanonját különféle hermetikus társaságok is hagyományozták (innen ered több kártyalap alkimista és asztrológiai, rózsakeresztes és szabadkőműves szimbolikája).

A kabalisztikus legendák szerint a tarot arkánumaiban kódolt hermetikus tudás a bibliai pátriárkáktól (Illés és Hénokh prófétáktól, Ábrahámtól és Salamon királytól) ered, más hagyományok szerint a titkos tudás patrónusa Hermész Triszmegisztoz, az írás legendás föltalálója, a neki tulajdonított *TABULA SMARAGDINA* a hermetikus filozófia rejtjelezett – a kívülálló számára sötét, a megvilágosodott számára belső fénytel teli – kifejtése. Legmélyebb szemantikai rétegében a hermetizmus a valóság minden eleme – az anyag és a szellem, a fizikai és lelkiező, a mikro- és a makrokozmosz – rokonságát vagy éppenséggel azonosságát hirdette.

Tehát az egész *CORPUS HERMETICUM*-hoz kötődő tarotnak mint a titkos tudás rendszerének elsődleges funkciója nem a „kártyavetés”. A tarot a hermetikus tudás összessége, az Isten, az ember és a természet közti misztikus kapcsolatok rejtjelezett ismertetése, ugyanakkor szimbolikus cselekvésrendszer is, melynek célja a tanítvány szellemi eszmélete és újjászületése. A tarot huszonkét allegóriája a beavatási misztériumok szimbolikus ösvényét alkotta.⁵ A hermetikus jelentésekkel telített tarotfigurák

a beavatott személy tudatának egymást követő fokozataivá váltak. A misztériumok tartalma nem merült ki abban, hogy a tanítványt az ezoterikus tudás forrásaihoz bocsássák, bevezessék a jelek és jelentések rejtelmeibe – utazás is volt, a lélek mélyébe. Minden *rites de passage* közös eleme a szimbolikus halál és föltámadás – kezdve az eleusiszi, orfikus és pitagoreus misztériumoktól a szabadkőművesek beavatásáig, az antik rómanáctól Mozart VARÁZSFUVOLÁ-jáig. Mint Apuleius írta AZ ARANYSZAMÁR-ban, a beavatás kanyargós és viszontagságos úttjáról szóló történetben, az Ízisz istennőnek hozott áldozat „önként vállalt halál és az ő kegye révén nyert újjászületés”.⁶

A tarot európai pályafutása sok titkot és meglepetést rejteget (például az egyik XIX. századi francia pakliban a császár orosz sással kísérett trónuson ül, a császárnő pedig lengyel sast ábrázoló pajzsot tart – ezek valószínűleg alkimista szimbólumok). A tarot klasszikus ikonográfiai változata XVIII. századi (bár föltehetőleg középkori eredetű a *Tarot de Marseille*, amit Jan Potockinak is ismernie kellett, amikor a KALANDA SIERRA MORENÁBAN című regényén dolgozott). 1910-ben új paklit készítettek A. E. Waite vezetése alatt, aki az okkultizmus történetével foglalkozott, ő alapította a nevezetes „Order of the Golden Dawn”-t, melynek célja a hermetikus hagyomány újjászületése volt (a rendnek W. B. Yeats és T. S. Eliot is tagja volt). Waite paklija megőrzi az archaikus ikonográfiai motívumokat, de enyhített és szentimentális változatban. A régi kártyák csontvázként ábrázolják a halál allegóriáját, amint lekaszálja a földből kinőtt kezek és lábak „erdejét”. Ezt a rendkívüli és szépséges képet, melynek szimbolikája nyilvánvalóan a föltámadásra utal, az „Arany Hajnal” tagjai túlságosan ijesztőnek találhatták, mert az új csomagban a Halál csontváza fegyveres lovas, mint Dürer metszetein.

A Halál, vagyis a tizenharmadik titok Agnes Varda CLÉO ÖTTÖL HÉTIG című filmjében is szerepelt. E film hősnője gyógyíthatatlan betegségtől tart, kártyajóshoz megy, kihúzza a tizenharmadik lapot, és pánikszerűen elmenekül. Pedig a tarotban még sok jelentése van a Halálnak amaz egyetlen, látszólag magától értetődő mellett, ami a kártyát kihúzó személy halála. A Halál – a GÓLEM-ben Gustav Meyrink „*a csontok leheletének*” nevezi – itt a kreatív tagadás és rombolás elvét jelképezi, mint Siva a hindu mitológiában. A halál a hermetikus tudás mindegyik rendszerében az új élet hírnökévé válik.

A tarotkártya értéke mindig ambivalens, lehetővé teszi a jövőmondónak, hogy kiválasszon egyet a jelentések közül, vagy hangsúlyozza és kihasználja ezt az ambivalenciát. Sokrétű e szimbolika – egyetlen figura is egyesítheti magában az Ozirisz és Ízisz misztériumából vett egyiptomi szimbólumokat, a kabalisztikus jeleket, amelyek az e kártyát szervező betű különleges erejéből következnek, illetve az alkimista és asztrológiai jelképeket. De a jelentések és kulturális összefüggések e teljes gazdagsága visszavezethető egyetlen alapvető eszmére, amely az ellentétek megszűnését, a pólusok azonosságát hirdeti. A tarot paradox ábrái az ellentmondások föloldódását sugallják.

A tarot – hasonlóan az alkímiához – beavatás a *mysterium coniunctionis*ba. Mindegyik allegorikus figura fölidézi és fölfedi a lét természetében immanensen benne rejlő ellentmondásokat, ugyanakkor meg is haladja azokat. Nemcsak az egyes arkánumokat, hanem az egész hetvennyolc lapból álló rendszert a szakadás és a reintegráció elve irányítja. A beavatás fő ösvényén helyezkedik el a huszonkét figura, itt szüntelen harcot folytatnak a dezintegráció erői (Halál, Ördög, Torony, Hold) a regeneráló- és alkotóerőkkel (Szeretők, Erő, Igazság, Akasztott, Csillag, Nap). A dezintegráció és az egyesülés fázisai a tarotban megfeleltethetők az alkímiai folyamatoknak, ahol a *dissolutio* és a *putrefactio* szakaszai megelőzik és lehetővé teszik a *resurrectio* fázisát, amelyben

a bölcsek köve szintetizálódik. Az alkímia lényege a vegyi és lelki folyamatok közti párhuzam – a kémiai eljárásokkal kezelt anyag újjászületése a próbatétel elé állított tanítvány belső átalakulásával jár együtt.⁷ A kabala – hasonlóan az alkímiához – nem ismeri a szellem és az anyag dualizmusát, legalábbis a szellem materializálódása nem tekinthető végső dolognak – a folyamat mindkét irányba végbemehet; e koncepció, mely szerint az anyag és a szellem örökös tökéletesedésre ítéltetett, és a lényegük legmélyén azonosak, élénk visszhangot keltett a romantikus tudatban.⁸

A kártyavetést úgy kell elképzelnünk, hogy a héber ábécé arkánumait megjelenítő tarot egyfajta filozófiai „ideagépezet” volt. A huszonkét tarotfigura kombinációk millióit adja. A lapok mozgása az eszmék mozgását és a lélektani folyamatokat is rekonstruálja. A kártyajós igyekszik ezekből kiolvasni az eljövendő események jeleit, a kabalista viszont a világmindenség tükörképét keresi a tarot arkánumaiban. Arra törekszik, hogy ismét mozgásba hozza a teremtés minden szintjét, hogy a képzelet és a szimbólumok segítségével úrrá legyen a világon – „*hogy az egészen át eljusson az Egyhez*”. A kabalista misztika az arkánumok segítségével interpretálja a jeleket, és dekódolja a szimbólumokat, ez más, mint a keleti misztika útja, amely meg akarja semmisíteni a szimbólumokat, és meg akarja tisztítani az ént a képzelettől, a végső cél mégis ugyanaz.

A jövőmondás mint a cselekmény szerkesztése

A kártyajóslás az emberiség egyetemes és örök tevékenysége (mint Balzac állítja a PONS BÁCSEI-ban), ugyanakkor ez a legdemokratikusabb foglalatosság – a szakácsnőtől a miniszterig minden rétegre kiterjed. A kínai *Ji king* mellett a tarot a leggazdagabb jövőmondó rendszer.

„*A tarotkártya a művelődés történetében Fu-hi, az első szent kínai uralkodó jós jelei és a bonyolult középkori praktikák között helyezhető el. Szimbolikus sakk ez, melynek segítségével az ember egy későbbi játékra készül, ami a láthatatlan világban folyik, és figyelmeztetéseket kap, hogy közeledik a matt. [...] Az az elképzelés, hogy a kártyalapok változó konfigurációi rabul ejthetik a véletlent, egy örök és démonikus reményen alapul.*”⁹

A jövőmondás napjainkban ártatlan játszadozásnak tűnik föl, de egykor jóval magasabb státusa volt – az önismeret forrása lehetett, és ösztönözhetette a szellemi útkeresést. Ma senki sem azért megy jósnőhöz, hogy megismerje önmagát, és belekezdjen a végzetten folytatott játszmába (mint Oidipusz vagy Apollóniosz Tüaneosz). A látogatás nem azt a célt szolgálja, hogy fölfedjük a halál titkait, inkább az életünk problémáira keresünk megoldást, inkább biztatást és vigaszt várunk, nem önismeretet. A mágia és az okkultizmus története sok elfogulatlan, néha egyenesen kegyetlen jövődőlést ismer, melyek kegyvesztéssel fenyegették a jóst, ilyen volt például Nostradamus esete, aki megjósolta, hogy II. Henrik király párbajban leli halálát (ami igen valószínűtlennek látszott), vagy Luc Gauricus asztrológusé, aki elővigyázatlanul száműzetést és bukást jövendölt Bologna zsarnokának, amiért azon nyomban megkínozták (nota bene mindkét jóslat beigazolódott).¹⁰ Manapság a jósnő inkább a megértő pszichoanalitikus, nem pedig Szibilla vagy Kasszandra szerepét tölti be. Egy mai amerikai jóslási szakkönyv nyíltan ki is mondja: „*Soha, soha, de soha ne zárd a jóslatot pesszimista, csüggesztő hangszúllyal. Ha nehézséget látsz, mutass rá arra, hogy legyőzhető, ha balszerencsét sejtessz, koncentrálj a lelkierő és az ellenálló képesség fokozására.*”¹¹

Tadeusz Breza a jövődőléshez hasonlóan az író-mesélő eljárását az ADAM GRYWALD-ban, hisz fontos következtetéseket von le a külső jegyekből, a viselkedésből hősei múltjára és jövőjére nézve. E regényben a jós praktikák, melyek a szereplők

hangjából és tekintetéből kiolvassák az „eljövendő események” jeleit, a mű belső modelljévé, a szerző regényírói módszerének metaforikus képévé válnak. A kártyavető tevékenysége, hasonlóan a pletykálkodó cselvetéseéhez, demonstrálja, miként születik az irodalom. A jósnő és a pletykálkodó mesélő, ők az író legközelebbi rokonai, e gyanús üzemeknek megvan a maguk nem haszonelvű, esztétikai dimenziója is. A kártyajóslás, különösen napjainkban, önkéntes és improduktív tevékenységgé válik, szabályai hasonlítanak arra, ahogy Roger Caillois leírta a játék, a szórakozás és... az irodalmi alkotás törvényszerűségeit.¹²

A játékhelyzet és a poétika, a kártya szimbolikus nyelve és az irodalmi mű közti kapcsolatokról írt tanulmányokat Viktor Vinogradov (Puskin A PIKK DÁMA című elbeszélésének stilisztikai elemzése vezette a kártya szemiotikája felé) és Jurij Lotman.¹³ Lotman a XIX. századi kultúra univerzális modelláló rendszerének tartja a kártyajátékot, amely fölváltotta a Könyv régebbi modelljét (ugyanakkor a kártyavetés inkább kötődik a Könyv, mint a Játék mítoszához).

Próbáljuk kifejteni Breza metaforáját, amely egy szintre hozza a regényírót és a jósnőt. A jövődöndő és kliense közti megértés sok mindenben emlékeztet a szerző és az olvasó egyezségére, ami azon közkeletű nézetek és vélemények széles körén alapul, melyek alapján meghatározható, mi az, ami az ember életében értékes, valószerű és figyelemre méltó. A megértés föltétele egyfajta tudatállapot, ez egyúttal a legáltalánosabb irodalmi konvenció, Coleridge meghatározása szerint *suspension of disbelief* – „a hitetlenség fölfüggesztése”. A regényíró, akárcsak a jövődöndő, az olvasó vagy a hallgató hiszékenységére épít, és szüntelenül az ámitás határán egyensúlyozik. A jövődöndő (az irodalom) szolgálatait igénybe vevő személy szeretné, ha bevonná a játékba (a történetbe), és leginkább abban leli örömét, ha önmagáról olvas (hall). Tán nem azok a szerzők a legsikeresebbek, akiknek az olvasóik – hasonlóan a kártyajós vendégéhez – azt gondolják: „hiszen ez rólam szól”?

Azt jelentené ez, hogy a kártyavetés egyszerűen csalás, mindkét fél által elfogadott misztifikáció? A jövődöndő szövege gyakran értelmetlen, zavaros vagy a hallgatóját figyelmen kívül hagyó jóس tiszta képzelgése. De tételezzük föl a „jó szándékot”, ami megértéshez és együttműködéshez vezet. Hisz a játékszabályokba beletartozik a kód ismerete, a használatában való jártasság és a jövődöndő elbeszélő képessége. A jóslás folyamán paradox módon nincs elvi ellentmondás az igazság (legalábbis a pszichológiai értelemben fölfogott igazság) és a fikció között. Az igazság és a misztifikáció közt nincs pontos határ – akárcsak a hitelesség és a fikció között az irodalom területén. Függetlenül attól, mennyi intuíció, sőt jövőbe látás foglaltatik a kártyajóslásban, a játékba mindig bele van kalkulálva a szemfényvesztés, a fantázia és a mesemondói talentum. A. E. Waite azt ajánlja, hogy *költői* interpretációt adjunk a tarotról, ne a zárt okkult rendszer szabályai alapján értelmezzük.

Egybevetve a jövődöndő és a fabula szerkesztését, kijelenthetjük, hogy minden jóslat, függetlenül a médiumtól (legyen az kártya, kristálygömb vagy a csillagok állása), mindig a szó anyagából építkezik, ezért a paraliteráris jelenségek körébe tartozik. A kártyajóslás sajátos kommunikációs helyzetben történik. A jövődöndő kiváltságos helyzetbe került – ő a közlemény szerzője, melynek hőse a kliens-befogadó. A jóslat szövege lehet egy szimpla lélektani elbeszélés a hallgatóról. A jövődöndő és kliense közti kapcsolatok olyan oppozíciókon alapulnak, mint az aktivitás-passzivitás, tudás-tudatlanság, tekintély-alávettség. Ez viszont leegyszerűsített modell lenne, hisz az üzenet küldője és vevője közti kapcsolatok itt alapvetően kétoldalúak, a végső

„közlemény” pedig a jövőmondó és a hallgató közös műve, a konfliktus és az együttműködés színtere. A jóslat szövege „dialogikus” (bahtyini értelemben), érzékeli befogadóját, tükrözi struktúrájában vélhető ellenvéleményeit és aggályait, értékrendjét s mindenekelőtt reményeit. Ez a rendszer esélyt ad a hallgatónak arra, hogy tárgyilagosan és kívülről, bizonyos távolságtartással nézzen önmagára.

Valószínűnek tűnik föl, hogy a tarotkártya lapjai stimulálhatják a tudatalattit, szókép ábécével szolgálnak nem racionalizálható tartalmak kifejezéséhez. A tarot – ellentétben a bridzskártyával – nem semleges médium; a befogadó pszichéjét formálni tudó archaikus (és archetipikus) szimbólumokra épülő, nagy erőket mozgató rendszer. A kártyajóslás beszélgetés a „másik énnel”, függetlenül attól, mit is értsünk azon: „tudatalattit” vagy „tudatfölöttit” is, mélységet, magasságot egyaránt. Ennek köszönhetően a kártya és a személy közt zajló játék sokkal gazdagabb. Nem ismerjük azokat az erőket (pszichikai vagy érzéki, természeti vagy természetfölötti erőket), amelyekkel a sors és a modell, az élethelyzetek és a megfelelő fabuláris sorok közti analógiák magyarázhatók. A kártya kirakása az *élet modellje*, hasonlóan a színházhoz, ezért a jóslási ceremónia, lévén parateátrális helyzet, nemcsak parapszichológiai, hanem színházi kategóriákkal is leírható.

A prófétálás – mint minden irodalmi vagy paraliteráris szöveg – lehet kreatív vagy primitív is, ha megmarad a közkeletű nézetek és sztereotípiák körében. A tarot olyan rendszer, amelyben a legmagasabb szinten nyilvánul meg a jövőmondás költői funkciója, és a lehető legcsekélyebb szerepet játsszák a perszvázió mechanizmusai. A tarot rendszere az oppozíciók jóval gazdagabb világán alapul, mint például a népszerű horoszkópokban olvasható jóslatok, amelyek csak olyan egységeket ismernek, mint az otthon, a szív, a betegségek, a munkahelyi dolgok és az utazás. A horoszkópok jóslatai rendszerint a személyiség sztereotip jegyeivel operálnak.¹⁴ A kártyavetésnek is megvan a maga „mély értelmű” és populáris szférája, ez utóbbiba tartoznak a vulgárizált és sematikus interpretációk.

A tarotkártyából való jóslás sajátos szemiotikai rendszerként fogható föl, amely számos bináris oppozíción alapul, ilyen például a pozitív és a negatív, a férfi- és a női, a teremtő és a romboló princípiumok kettőssége. A tarot szimbolikájában fontos szerepet játszanak az olyan, sok mitikus rendszerben előforduló hagyományos ellentétpárok, mint a hegy-völgy, élet-halál, nap-hold, páros-páratlan, jobb-bal, valamint a „szigor” és a „kegyelem” sajátos oppozíciója, ami a kabalára jellemző. A kettős és négyes rendszert (a tarot négy színe, a szakrális tér és idő négyosztatúsága)¹⁵ a világképben is kimutatható hármassal keresztezi, ami az Isten és az ember háromságáról tanúskodik: a *szefírák* három oszlopa (szigor, harmónia, kegyelem), az alkímia három univerzális eleme (kén, só, Merkúr-higany) és a három világ – az anyagi, a szellemi és a mennyei világ (ezt a kabalából merített eszmét Swedenborg fejtette ki). A jövőlésekben háromszor ismétlődnek a hármassal és háromszor a hetesek. Az egymást metsző kettes és hármassal sorok mozgásban lévő spirális rendszert képeznek, ez az ellentétek állandó meghaladásán alapul, de a szintézis megvalósulása után az ember ugyanarra a helyre tér vissza, csakogy egyre magasabb szinten.

A jövőmondónak az a feladata, hogy koherens és értelmes fabulává alakítsa a különféle információkat. Kártyavetés közben a lapok minden kapcsolata jelentéssel bír mind a szintagmatikai sorban, amiből összeállt a hallgató *curriculum vitae*-je, mind a paradigmatisz rendszerekben. A lapok minden lehetséges szemantikai korrespondenciája számít – a kiegészítés és az erősítés, az ellentét vagy a „szimpátia”, az egyes

lapok közti közvetítő funkciók. A tarot minden figurájának végső értelme a lap immanens jelentésének függvénye, ezt módosítják a szomszédos lapok értékei és a pozíciónak tulajdonított jelentések. Ezért sok részleges, ellentétes vagy komplementer jelentésből áll össze az interpretáció (például egy pozitív lap is kerülhet végzetes konfigurációba, a „szellemi” kártya is foglalhat el „anyagi”, az „anyai” kártya is „apai” pozíciót). Minden mozgás szimbolikus következményeket von maga után.

A kártyajóslatok többértelműsége és sematikussága tágítja a beteljesedés és a valószínűség határait – a tarot hetvennyolc lapjában mindenki fölismerheti sorsa körvonalait. A rendszer különféle interpretációkat és több fabulát is megenged, ez mégsem jelent önkényességet vagy zűrzavart. Minden jóslási rendszerben kimutatható az ellentét aközött, ami általános, sematikus, mindenkire illik, és aközött, ami egyéni, sajátos, megismételhetetlen; ez az ellentét indíthatja el a feszültségek dinamizáló játékát.

Minden, még a tarotkártyák legegyszerűbb konfigurációja is fölidézi az egész paradigmát, azaz a huszonnégy nagy arkánumot, a bölcsesség harminckét ösvényét, a tiz *szefírá*t, vagyis az isteni teremtés szféráit, a fény ötven kapuját, a hetvenkét angyal és a hetvenkét démon nevét... Tehát nemcsak a kártyák egyszeri konfigurációjával, hanem minden megvalósulatlan lehetőséggel is számolni kell. Nézzük az ÁTOKFÖLDJE idézett részletét – az Akasztott hiánya a terméketlenség és a pusztaság szimbóluma lesz. Madame Sosostris jóslata előlegezi a poéma szimbolikus „cselekményét”. A kártyavetés mint a további történések beharangozása és kivonata ügyes regényírói fogás lehet, megtalálhatjuk például M. G. Lewis A SZERZETES és Balzac PONS BÁCSI című regényeiben. Hasonlóképp használja a kártyajóslást mint fabuláris motívumot Jadwiga Żylińska TAROT JÁTÉK című könyvének címadó elbeszélésében. A jövőmondó szavai, amelyek a mű cselekményét és struktúráját alakítják, még drámaibb szerepet játszottak az antik irodalomban.

A kártyavetésben – akárcsak az irodalomban – jóval fontosabb szerepet játszanak a valószínűség kategóriái és a célkapcsolatok, mint az egyszerű determinációk. A kártyajóslás, akárcsak a fabula szerkesztése vagy dekódolása, a valószínűség kategóriái szerint is értelmezhető. Ilyen nézőpontból a regény újabb és újabb lehetőségek sorozata, ezek vagy beteljesülnek, vagy feledésre ítéltnek a befogadó által. Hasonló tehát a jóslatok sorozatához – a regény kártyát vet az olvasónak.

A kabala mint szemiológia

A „kabala” szónak ma már sok értelme van – fölfedett és ezoterikus, „szellemi” és köznapiságok, a tarotkártyából való jóslástól a mágia különféle formáin át, a gyakorlati kabala rejtélyeitől egészen a kabalista misztikáig követhetjük, ahová a betűk átalakítása és a betűk fölötti meditáció titkain át vezet a beavatás ösvénye. Ezek kombinációi juttatnak el az új, rejtett jelentések megragadásához, melyek racionális okfejtés útján elérhetetlenek. E tanulmány keretei közt nem annyira a kabalisztikus meditáció rejtélyeivel foglalkozom, inkább az irodalmi, nem a vallási jelentések rétege érdekel, különös tekintettel az olvasás kabalista módszerére.

A tarotban minden arkánum belsőleg hierarchizált szféra, ennek megvan a maga megfelelője a kabalista filozófiában, ami Könyvnek tekinti a látható valóságot, megfejtésre és interpretációra váró *Liber Mundin*ak. Olvasni a kártyából és dekódolni a Teremtés Könyvét – a kettő egy szintre került. A kabalista fölfogásban s lényegében a hermetizmus minden változatában benne rejlenek a világgal szembeni szemiotikai álláspont alapjai, noha ezt a jelenkor eredményének szoktuk tekinteni.

A kabalisták fölfogása szerint a világ önmagán kívülre, más, transzcendens valóság-ra utaló nyelv. Minden jelenség formája rejtett jelentést hordoz, egyúttal paraván is, megnehezíti, hogy eljussunk az igazsághoz. A kabalisták azt állítják, hogy a TÓRA és a hozzá írt kommentárok számos függőnyt, sőt tudatos misztifikációkat is tartalmaznak, amelyek elrejtik a kinyilatkoztatást a beavatatlanok szeme elől. Paradox módon pontosan ezek a nyelvi akadályok teszik lehetővé az igazság fölfedését. Sokszor végig kell „rágnia” magát az embernek a szent iratokon a kabala eszközei segítségével, hogy eljusson az isteni jelentésekig.

A kortárs szemiotika alapján az emberi megismerést állandó fordításnak látjuk, átültetés egyik kódról a másikra, anélkül, hogy eljutnánk a jelentéshez, e folyamatban minden kód egyenrangúnak és egyenértékűnek tűnik föl. A kabala fölfogása szerint viszont – mint minden más hermetikus rendszerben – van határa az önkényes fordíthatóságnak és az ember világát együttesen alkotó jelek konvencionálisának. Az általánosítás egy bizonyos szintjén a jelentett minden emberi nyelvben az Abszolútum. Hisz a világ Isten kinyilatkoztatása. A jeleket dekódolni annyi, mint eljutni minden dolgok titkához, amit a kabalisták – hasonlóan a pitagoreusokhoz – a szóban és az annak megfelelő számértékben kerestek (a héber nyelv nem ismer számjegyeket, betűkkel jelölik a számokat). A lét titka, hasonlóan a zenéhez, a számokba van írva.

A kabalisták kidolgozták a jel fogalmát, hangsúlyozták kétszintűségét, a rejtett és a közérthető jelentések kölcsönhatását, a szó szerinti és a szimbolikus jelentések összjátékát, sokszintű hierarchiaként jelenítették meg a szemantikai struktúrát (a TÓRA-ban negyvenkilenc jelentésréteget különböztettek meg). A nevezetes *Gemátria* mellett, ami a betűk transzpozíciójának művészete, része a kabalának a *Notarikon*, ez a jelek természetéről alkotott ismereteket és a szimbólumhasználat művészetét hasznosítja. A mai fölfogás szerint a jelentés átmenet egyik szemiotikai rendszerből a másikba, ez nem állhatott távol a kabalistáktól, hisz a tarot allegorikus képeibe kódolták a számok és betűk értékét, a szám-betű jelrendszer viszont ezoterikus vallási jelentéseket rejtett magában.

A kabala hermeneutika, szüntelen harc a jelentésért. De a jeltől a jelentésig hosszú és kanyargós az út, jobban mondva spirális, sok-sok közelítésen és kódoláson át vezet. A kabala rákérdez a Teremtő nyelvének grammatikájára. A kabalista hermeneutika az isteni *langue* szabályait próbálja megfejteni, amelyek a széthullott egész fragmentumaiban rejlenek, a jelek közt föl villanó röntgenképeket keresi.

A kabalában a szó a dolog archetípusa, fölidézi, egyúttal el is rejti lényegét. A jel formája a dolog belső természetéből következik, tehát a szimbólum egyúttal hieroglifa is, ikonikus jel, tehát képszerűen ábrázolja saját szimbolikus jelentését (az *alef* betű az ember képe, a *jod* – az isteni szikráé). A kabalisták fölfogása szerint a héber ábécé betűi (és a megfelelő fonémák) szubsztanciális létezők – az isteni energia struktúrái hangalakban, vagyis mantrák (az indiai kultúrkör terminológiája szerint). A mai kabalisták úgy próbálják igazolni ezt az elméletet, hogy a héber nyelv fonémáinak spektrografikus lejegyzéseit vizsgálják.¹⁶

A mágikus nyelvelmélet a költők és a kabalisták közös tulajdona, ők mindig is hangsúlyozták a szó autonómiáját, átlátszatlanságát és aktivitását. A költői nyelv kortárs elméletei sokat meríthetnének a nyelv fölötti kabalista vagy tágabb értelemben vett hermetikus reflexióból. A költő – akárcsak a kabalista – a szót tekinti a lét alapjának. Az irodalomkutatót igencsak foglalkoztatják a szent iratok, a liturgikus és a költői nyelv közti kapcsolatok. Az a vallásos hit, hogy a szónak karizmatikus ereje van, képes át-

alakítani a valóságot, megfelel a művész egyéni tapasztalatainak. Csak a költő és a misztikus képes elhinni és fölfogni, hogy „*az Ige Isten vala*”. Az olyan költőknél, mint Blake, Hölderlin, Nerval, Mickiewicz, Słowacki, Szolovjov, Rilke és Mallarmé a költői tapasztalat elválaszthatatlanul összekapcsolódott a misztikus tapasztalattal, a szimbólumok nyelvét használó képzelet és a költői szó pedig a megismerés eszközévé vált. Tehát a költészet – hasonlóan a kabalához – a megismerés útja lehet, elvezethet a dolgok szóba rejtett lényegéhez.

A kabalisták keresték a lehetőségét annak, hogy a közös számérték alapján fordítsák le az egyik szót a másikra. A hasonló számértékű szavak összehasonlításában (*Gemátria*) vagy a szó megfelelőinek keresésében az első és az utolsó betű alapján (*Temúrá*) tetten érhető a szemantikai ekvivalencia kutatása, ez hozza mozgásba a szó hangzásának és értelmének költői játékát. A héber szent szövegek (akárcsak a mantrák a szanszkritban) hihetetlen szemantikai sűrűségű struktúrák, itt egymásra épül minden egyes hang, szótag és kifejezés immanens jelentése, ezek egymást erősítik, és a szó egyszerre sugározza szét minden jelentését. A héber nem jelöli a magánhangzókat, ettől a közlemény sűrített lesz és többértelmű. A „sötét” közlemény több tartalmat hordozhat, mint az áttetsző. A gemátriai műveletek nem merülnek ki a betűk és a megfelelő számok átalakításában. Az eszmék egyfajta algebraja ez. Az eszméket szorozzák, osztják és hatványozzák a betűk közvetítésével: *c'est l'algèbre de la foi* – írta Eliphas Lévi, egy XIX. századi okkultista.¹⁷

Mind az ortodox judaizmus, mind a kabala alapja a TÓRA. Kabalista fölfogás szerint a TÓRA nemcsak Isten adománya Izrael számára, hanem misztikus test is, a jelentések viruló kertje. A TÓRA nemcsak elmondja a szent történetet, maga teremti és jeleníti meg a szentséget. A kabalista számára az egész természet megfejtendő szöveg, hisz a Teremtő nem kevésbé tökéletesen nyilvánul meg az Írásban, mint a teremtett dolgok világában. A TÓRA és a világ kölcsönösen megfelel egymásnak, mivel a világ a TÓRÁ-t imitálja. A kabalában – hasonlóan a gnóziához – az isteni rejtjel megfejtéseként fölfogott megismerés lesz a legalapvetőbb vallási tevékenység, ez az út vezet a megváltáshoz.

A kabala hangsúlyozza az ige hatalmát, a megfelelő betűkombinációkban rejlt erőket; a szó a teremtés vagy a rombolás médiuma lehet, amint azt tanúsítja a „széttört edények” katasztrófáját elbeszélő kabalista mítosz. A luriánus kabala szerint (Jicháq Luria teológiai-filozófiai rendszere a XVI. századból) a világ teremtését huszonhat sikertelen teremtési kísérlet előzte meg, ezek a *szefírák*, az isteni energia emanációja segítségével történtek. A tíz *szefíra* „szövegei” túlságosan gyengének bizonyultak ahhoz, hogy elbírják az Ige erejét. Megsemmisültek, rést képezvén a világba jutó gonosznak, és az ige elidegenedett. Ugyanakkor ez az elidegenedés soha nem végleges, mert a töredékes szövegek, mint a „széttört edények” darabjai – mint a tükörcserepek, távoli visszfényei az isteni teljességnek.

Egy talmudikus legenda szerint minden jelentés kulcsa, a mindenség kódja a héber ábécé hiányzó huszonharmadik betűje, ami a TÓRA sorai közé van rejtve. A SZENTÍRÁS-ban ejtett hibával, a másoló tragikus következményű vétségével magyarázza azt, hogy a gonosz jelen van a világban. A TALMUD szerint elég egyetlen betű kihagyása vagy elírása ahhoz, hogy az ember elpusztítsa a világot vagy korlátlan hatalommal bíron föllötte. Julian Strykowski VISSZHANG című regényében fölfigyelhet az olvasó az imaházban kitört botrány nagyszerű jelenetére: a TÓRÁ-t olvasó gazdag, de tanulatlan zsidó hibát hibára halmoz, megrémíti és megbotránkoztatja az egész kisvárost.

A kabalista filozófia nagy figyelmet szentel a világ és a nyelv viszonyának, rendkívül lényeges problémája ez a XX. századi gondolkodásnak. A kabala óriási hatással volt az európai szellem fejlődésére a filozófia, különösen a nyelvfilozófia területén. A kabalát és a kortárs nyelvészet egy részét összeköti az a meggyőződés, hogy *a lét és a logosz egységes*, illetve a szó elsődleges a valósághoz képest. A kabala szerint a nyelv nemcsak strukturálja, hanem teremti is a világot, hisz lényegében ez az egyetlen valóság (annak ellenére, hogy a név és a dolog, a nyelv és a világ elsődleges ontológiai egysége egykoron meghasadt, erről tudósít a „széttört edények” és a Bábel tornya mítosza). Mint Bruno Schulz írja A VALÓSÁG MITIZÁLÁSÁ-ban (amely írás kabalista inspirációból is születhetett): „A világ »értelmesítésének« folyamata szoros kapcsolatban áll a szóval. A beszéd az ember metafizikus szerve. [...] A szót rendszerint a valóság árnyékának, tükörképének tekintjük. Helyesebb volna ennek az ellenkezőjét állítani: a valóság a szó árnyéka. A filozófia tulajdonképpen filológia, azaz a szó mélyre hatoló, alkotó vizsgálata.”¹⁸

Az ÍRÁS tanulmányozása nemcsak ahhoz nyújt esélyt, hogy az ember eljusson oda, ami kívül áll rajta, hanem autonóm világok teremtését is lehetővé teheti. A mágikus kabalában a közlés teremtő aktus volt, mozgásba hozza a kozmikus szférákat, egyaránt életre hívja Ádámot és a Gólemet. A hermetizmus minden változata energianyálábnak tekinti a szót. A héber *dibbur* kifejezés ugyanúgy jelöli a szót, mint a tettet, nem tesz különbséget a kettő között. Fölfelé haladván a beavatás lépcsőfokain (melyeket újplatonikusan isteni emanációknak tekintenek), az ember lehetőséget kap arra, hogy teremtsen pusztán a *dibbur* által, ami a norwidi „tett-szóval” fordítható. A szó hatalmába vetett hit hívta életre az újkori Gólem-legendákat. A Gólemet egyetlen szó segítségével teremtette egy tudós rabbi, ez rettenetes blaszfémiával járt együtt, és pusztítást hozott. A betűk természetét főtároló tudás hatalmat ad a kozmikus erők fölött. Mint a KALAND A SIERRA MORENÁBAN kabalistája mondja: „a héberben minden betű egyúttal szám is, minden szó egy-egy tudományos kombináció, minden mondat olyan borzalmas formula, amely – ha minden hehezével és a megfelelő hangsúlyokkal helyesen ejtjük ki – hegyeket mozdíthat el és folyókat száríthat ki”.¹⁹

A kabala – de a filozófia és a mágia is – különös jelentőséget tulajdonít a neveknek. A név fölfedi a tárgy szellemi, belső struktúráját. Az ősi, mennyei nyelvben minden dolog a maga egyetlen, valódi nevét viselte. A kabalista – mint Ádám a paradicsomban – új létezőket kelt életre megnevezvén azokat. Az a feladata, hogy megismerje minden dolgok valódi nevét.²⁰ A kabalista meditáció végső célja az volt, hogy a misztikus kapcsolások útján eljusson az isteni név titkához. Nemcsak Isten nevei voltak a hatalom forrásai. Minden tulajdonnév potenciális energia, egyaránt foglalkoztatja a kabalistákat és a költőket is. Alfred Tennyson rendkívüli élményről számol be emlékirataiban. Valahányszor elismételte nevét – önmaga szimbólumát – egyfajta misztikus transzba esett: „Megtörtént velem, ha kétszer vagy háromszor halkán elismétltem a nevem, hirtelen, mint ha saját individualitásom intenzív átéléséből következne, úgy tetszett, maga az individualitásom szétfolyik, és belevész a létezés végtelenjébe; nem volt ez elborult állapot, ellenkezőleg – a legnagyobb világosság, a legmélyebb bizonyosság állapota, a legelképezhetőbb valami, ami teljes mértékben kívül áll a szavakon, a halál ilyenkor nevetséges volt, képtelenség, a személyiség elvesztése pedig (ha ugyan ez az volt) nem megsemmisülésnek, hanem valódi életnek tűnt föl.”²¹

A héberben a név az ember szimbóluma, s egyben ikonikus ábrázolása is. A tanítvány minden misztériumban új nevet s ezzel együtt új identitást is kapott a beavatás minden fokán. A név képezi az ember szellemi és életprogramját. Minden bibliai hős: Jákob, József, Jónás vagy Tóbiás – arra hivatott, hogy beteljesítse saját nevét. Nem

tudni, melyik az elsődleges, a név vagy a történet.²² Misztikus korszakában Słowacki „kabalista” reflexiókat szőtt, és misztikus jelentéseket vezetett le saját nevéből, azonosítván magát az „Igével” (Słowo), ami „Istennél volt”. A szlávok (slowianinok) nevét is misztikus küldetés jelének tekintette – a szlávoknak végig kell járniuk a szenvedés útját, és újjá kell születniük a dicsőségre (sława) vágyó slawianinokból szlávokká, Isten Szavának gyermekeivé. Hasonlóképp magyarázta a szlávok nevét (mint az „Ige népét” – „lud Słowa”) párizsi előadásain Mickiewicz.²³

Manapság az olyan kutatókat foglalkoztatják a kabala és a szemiotika vagy a kabala és a poétika közti kapcsolatok, mint Walter Benjamin, George Steiner²⁴ vagy Jacques Derrida, ez utóbbi rokonítja magát a judaizmus „grafémikus” hagyományával, amely a szóra és az írásra összpontosít, és közel áll hozzá az *écriture* problematikájához. Harald Bloom a kortárs poétika nyelvére ülteti át a kabala teozófiáját; a *szeferák*, az isteni emanációk az ő fölfogása szerint a költői konvencióváltás folyamatának láncszemei, az intertextuális kapcsolatok vizsgálatát szolgálják. E koncepció bemutatása megkövetelné, hogy részletesen kifejtjük, hogyan írja le a kabala a világ teremtését, milyen bonyolult kapcsolatok kötik össze a Teremtőt és a teremtményeket, illetve Bloom fölfogása szerint a szerzőt és a művet, a modellt és utánezését. Bloom véleménye szerint a kabala sokkal merészebb *écriture*-elmélet, mint a francia kutatók legújabb eredményei.²⁵

Az „intertextualitás” mai fogalmának megtalálhatjuk a megfelelőjét a kabala gondolatvilágában, mely szerint az emberiség minden műve egyetlen szöveget képez, ami a világ kezdete óta íródik. Egyik szöveg sem zárul önmagába, mindegyik palimpszesztus – más szövegek átalakítása vagy azokhoz fűzött kommentár. A szövegek közti kapcsolatokat kutatva fölismerhetjük az igazi, az elsődleges szöveget. A kabalista világkép a fordítás elvén alapul. A kabalista spekulációk rendkívüli jelentőséggel bírhatnak a modern fordításelmélet szempontjából, amelyet nemcsak az egyik nyelvről a másikra, hanem az egyik szemiotikai rendszerről a másikra való fordítás is érdekel.

A strukturalizmus – ha egybevetjük a kabalával – váratlanul megmutatja a maga „misztikus” dimenzióját. A kabalista praktikák lényege a szüntelen fordítás a természet, az elemek, a világmindenség nyelvéről – az emberi lélek és test nyelvére. A nyelvről nyelvre vagy tudományról tudományra való fordítás megköveteli a harmadik elemet, a „közvetítő nyelvet”, ami a fordítás médiuma. Ez lehet idő vagy tér, hang vagy fény. A kabalában a TÓRA és a világ fordításával van dolgunk, a hang látható valósággá válik, mint Schulznál, ahol a könyv, mint egy kert, virágba borul, kitavasodik... A kabalisták szerint a harmadik elem, ami mindig részt vesz a fordításban, Isten. Így a *sacrum* pontosan a *különféle kulturális kódok metszéspontjában* jelenik meg. Tehát a szemiotika éppolyan megbecsült tudomány lehet, mint a teológia.

„Mert bizonyos fokig minden nagy könyv, legfőképpen azonban a szent könyvek magukban hordozzák a sorok közt virtuális fordításukat” – írja Walter Benjamin.²⁶ Véleménye szerint az ősnyelv jobban megragadható a fordítás folyamatában – az intertextuális térben, mint bármelyik természetes nyelvben. Benjamin az univerzális nyelv, *die reine Sprache* nyomait keresi, ahol nincs távolság a jel és a jelentés között. Koncepciói kabalisztikus inspirációkról árulkodnak.

A kabalistákat nemcsak a szó és az írás érdekelte, hanem az is, ami megelőzi a szót – a nyelv forrásait és föltételeit kutatták. A kabalista műveletek lehetővé tették, hogy az ember eljusson az *ÉN szóhoz*, az *őskáoszhoz*, ahol a gondolat és a szó formálódik. Pontosan ott, ahol létezővé válnak, a semmi mélységeiben keresték a kabalisták Istent. Mert a semmi Istenben létezett, örök időktől fogva együtt volt a lét végtelen teljessé-

gével. Minden kabalista írás életre kelti az írásjelek közti pusztaság térséget. Mert e lát-szólag üres helyen rejtőzik az igazi, a Bűnbeesés előtti TÓRA. Szövegeket interpretálva megérintjük a szavakon kívüli, a névtelen szférájában rejlő *sacrumot*.

„Először azonban a cezúra teszi, hogy felbukkanjon az értelem. [...] megszakítás nélkül – az írásjelek, a szavak, a mondatok, a könyvek között – semmilyen jelentés nem kelhetne életre. [...] A halál vándorol az írásjelek között” – írja Derrida,²⁷ aki találóan a „Könyv őslakóinak” nevezi a zsidókat. Schulz SZANATÓRIUM A HOMOKÓRÁHOZ című művében az eleven könyv-főnix halála-föltámadása előtt „fecske- és pacsirtarajokat eregetett föl a betűk közül”. A Könyv e metamorfózisa mintha a kabala metaforikus képe volna, amely e láthatatlan madarak röptéből próbálja magyarázni a világot...

A kabalisták fölfogása szerint még a héber nyelv is, bár Isten kiválasztotta, a bukás és a szétválás nyelve. Az ember rabsága bizonyos értelemben „verbális”. Az ember – attól az időtől fogva, hogy megszakadt az Istennel való ősi egység, kiűzetett a paradicsomból, és bekövetkezett a bábeli katasztrófa – tragikusan bele van bonyolódva a nyelvbe, ami korlátozza és gúzsba köti, ugyanakkor ez a megismerés és a megváltás egyetlen útja.

A lelki tájak topográfiája

Van-e annál vallásosabb tevékenység, mint Isten szellemi életét tanulmányozni? – kérdezi József a fáraót „szép beszélgetésük” alatt. A kabala merész teozófiai gondolkodás, az istenség belső életének mélységes titkaira irányul. A kabalista filozófiában vagy inkább teozófiában az ellentétek egymás mellett élésének elve minden szintre kiterjed, magára a Teremtőre is, akinek a világot teremtve vissza kellett húzódnia a létből – meg kellett alkotnia önnön ellentétét az eget és a földet összekötő tíz *szefíra* közvetítésével, beleértve az anyag és a mulandóság világát is. A kabalista misztika szerint a világ teremtése az isteni lényeg elszegényedése árán valósult meg. A kabala hangsúlyozza, hogy tragikus hasadás következett be a lét természetében (és magában az isteni esszencia struktúrájában). A „széttört edények” katasztrófája után az elidegenedés lett a kozmikus törvény. Az isteni elidegenedés analógiája a diaszpóra – a választott nép száműzetése. Izrael tragikus sorsa így metafizikai törvényszerűséggé emelkedik.

A kabalában a világ Istenből, nem pedig *ex nihilo* teremtett, ezért a Teremtőt és teremtményét, a lelket és a testiséget elválasztó szakadék nem átjárható. Az emberi létezésnek az lesz a célja, hogy visszanyerjük a világban szétszóródott isteni energiát (isteni szikrákat), hogy az isteni és emberi történet szintjén újból összekapcsolódjunk a tíz *szefíra*. Ezt a platonizmusból és a gnóziusból eredő eszmét *apokasztázis* néven a kereszténység is átvette, ez fejezi ki az egyetemes megváltás reményét, ami ma is eleven, különösen a pravoszláv teológiában.²⁸

Tehát a kabalista kozmogónia az erkölcsi tökéletesedés kötelességét rója az emberre. Az isteni rend az emberi rend függvénye – a szétszóródott isteni energiák egyesítése (a Nagy Javítás) csak az ember műveként mehet végbe. E nézőpontból a „széttört edények” katasztrófája és az ember bukása – az ontológiai harmónia és egység megbomlása, mindez megváltó erejű krízis, szükséges láncszem a világ tökéletesedési folyamatában, és talán – amint azt néhány kabalista sugallja – magának Istennek a tökéletesedéséhez is nélkülözhetetlen.

A hermetizmus nagy alakjai, Swedenborg, Saint-Martin, William Blake levezették a kabalából az ember és az emberiség önmegváltásának koncepcióját, ez kapcsolatban áll azzal az eszmével, hogy az ember isteni természetű, a maga elsődleges, tökéletes

alakjában mint Adám kadmón majdhogynem egylényegű volt Istennel.²⁹ Gondolkodásunk arra épül, hogy félreértjük az antinómiákat, ugyanakkor minden vallási és hermetikus rendszer központjában az a gondolat áll, hogy az ellentétek pólusai egyazon valóság egymást kiegészítő aspektusai. Az ellentétpárok, melyeket hajlamosak vagyunk abszolutizálni, a belső tapasztalatok fényében illuzórikusnak és viszonylagosnak bizonyulnak. A kabalista teozófiában még az olyan alapvető oppozícióknak is, mint a szellem és az anyag, a jó és a rossz, csak a jelenségek világában van létjogosultságuk.

A világban lévő gonosz és démonikus elem a kabala központi problémája. Úgy lehet, ezért hatott olyan erősen a kabalista misztika és mitológia a nagy romantikusok, Blake, Goethe, Mickiewicz és korunkban Czesław Miłosz képzeletére. A kabalában nincs abszolút gonosz vagy Istentől teljes mértékben elszakadt anyag. A gonoszt integrálni kell a jónak, magába kell nyelnie, ez a folyamat az egyén lelki tökéletesedése (metempsichózis útján) és az emberiség története szintjén is végbemegy. A kabala nagy ismerője, Stanisław Vincenz szavaival azt is mondhatnánk, hogy a gonosz „*tévelygő, a sötétség mélyén rabul ejtett fény*”. Egyébként a tagadás elve önmagában is értékes, hisz ez az erő hozza mozgásba a jó hatalmát. A kabala hetvenkét angyalának mind megvan a maga hasonló erejű, csak ellentétes előjelű éjszakai hasonmása (minden angyal és démon egyúttal Isten neve is).

A kabala demonológiáját a maga teljes gazdagságában a KIVONULÁS KÖNYVÉ-nek első három szakaszából vezették le. Az angyalok és démonok nevét a fehér és a fekete mágia gyakorlatában is alkalmazták, ehhez igen jól kellett ismerni a demonológia, az asztrológia és az alkimia közti kapcsolatokat, mivel a démon neve aktivizálja a megfelelő bolygók és elemek erőit. Szép leírás olvasható a mágikus kabalista praktikákról Potocki KALAND A SIERRA MORENÁBAN és Valerij Brjusov TÜZES ANGYAL című regényében, ami elárul néhányat a „divinatorika és a demonológia” titkai közül. A fekete mágia mások kárára használja a démonikus erőket, vagy csak azért, hogy a mágus átlépje individuális fejlődésének egyik szakaszát, de ez kabalistához méltatlan tevékenységnek számított. Van egy reneszánsz metszet, alkimistát ábrázol, machinációi hatására a kabala életfája – ha szabad így fogalmaznunk – a feje tetejére állt, és a fekete mágia mestere, bár úgy véli, egyre följebb kerül, belemerül az anyagba és a testiségbe.

A szefirotikus fa (a *szefirá* szó rokon a „szférával”) a teremtés hierarchikus létrája. Ez a térbeli rendszer az emberi test sémájára helyezett spirál, ez alkotja Adám kadmón kozmikus testét. A *szefírák* lényegében Isten nevei, egyúttal az isteni teremtőerő kisértésaként és aspektusaiként is értelmezhetők. Ezek kölcsönhatásai adják a kulcsot az isteni természet megismeréséhez. Szép leírást találunk a szefirotikus fáról Strykowskiánál: „*Miképp a lélek vezérli a testet, akképp a Korona, a tíz szféra legfölsőbbje, így tanítja a kabala, vezérli a világot és a többi kilenc szférát. Mert a Korona Isten, az örök tűz, ami kibocsátja a végtelen sok isteni szikrát. A kegyelem örökös áradata erekhez hasonló csöveken át köti a Koronát a földhöz. Ahogy a vőlegény egyesül a menyasszonnyal.*”³⁰

A kabalában a világmindenség élő organizmus. A *szefírák* struktúrája a kozmosz minden szférájában és minden élőlényben megismétlődik. A *szefírák* jelölik ki az egész pólusait, ezek nem ellentétpárok, mert itt nincs „fonák” oldal – mélység, bukás, gonosz. A tízfokozatú kabalista fa a lelki tájak térbeli analógiáját képezi – többszintes és hierarchikus, mégis láthatóan egy. Az egység sokasággá válhat, akkor is önmaga marad. E fölismerés szellemében a kabalisták egyetlen szóból vezették le a világmindenséget – az isteni Tetragrammatonból, amit csak évente egyszer mondhat ki a pap, sőt egyetlen betűből, az *alef*-ből, ami az egész ábécét magába foglalja. (Ehhez a gondolathoz

újra meg újra visszatér műveiben a XX. század nagy kabalistája, Jorge Luis Borges.) A kabalista hierarchizációk soha nem érnek véget. A tíz *szefírá* mindegyike tíz analogikus szférára tagolódik, ezeket metszi a teremtés négy szintje, amelyek az anyag előtől a földiig tartó hierarchiába rendeződnek. A kabalában még a zéró, a semmi sem egynemű, jelentését tekintve nem üres, hanem három fokozatra tagolódik (*Ájin, Én szóf, Én szóf áur*), ezek közvetítenek az abszolút semmi és a mindent átható fény között. A kabala nemcsak elképzeli az abszolútumot, strukturálja és térben is kivetíti. A kozmoszt, ahogy Słowacki mondaná, a „szellem fokozatainak” látja.

A kabalista iratokban két szimbólumsorozat épül egymásra: a betűszimbolika (a világegyetem mint ábécé koncepciója az i. sz. III. és IV. század fordulóján írt újpitagoreus SZÉFER JECÍRÁ-ból ismeretes) és az isteni *szefírák* erejét hordozó fény- és energiaszimbolika (ezt a ZOHAR, Leóni Móse XIII. századi könyve és Jicháq Luria újplatonikus kabalája mutatja be legteljesebben). A két szimbólumsorozat lényegében egy – hiszen a betűk nem mások, mint a fény konfigurációi.³¹ Miłosz szerint a kabala „*a szimbolikus gondolkodás legtökéletesebb példája*” (AZ ULRO FÖLDJE).

A Bolond, a Bűvész, az Akasztott

A kabala laikus olvasata törvényszerűen leegyszerűsítésekhez és félreértésekhez vezet. Az viszont kevésbé látszik kockázatosnak, ha a kabala szellemében olvassuk az irodalmat. A kabala és az irodalom kapcsolatáról írván el kell választanunk azokat a műveket, amelyek a hermetikus misztikában gyökereznek – ez jellemző a romantikusokra – azoktól, melyekben a kabalista szálak a mű struktúrájába tudatosan beépített irodalmi motívumok. A XIX. és a XX. század teljes okkultista regényirodalma (E. T. A. Hoffmann, Gérard de Nerval, Prosper Mérimée művei, Balzac néhány regénye, valamint Gustav Meyrink, Heinz Ewers és Alfred Kubin művei) a kabalából merítik inspirációikat. Meyrink regényeiben, a GÓLEM-ben és a ZÖLD ARC-ban a cselekmény modellje a tarot vagy a beavatás alkimiai útja. A GÓLEM-ben a tarot arkánumai alkotják a mű szerkezeti vázát, ez hasonló elven működik, mint a sakk Lewis Carroll ALICE TŰKÖRORSZÁGBAN című regényében. Mintha mindegyik fejezet a pakli újabb kiterítése lenne. (Akárcsak Huysmans OTT LENN című regényében, ahol ez a kártya pontosan a tarot.) Érdekesen használja föl a kabala és a tarot elemeit Malcolm Lowry VULKÁN ALATT és Thomas Pynchon GRAVITY'S RAINBOW című regényében, P. D. Ouspensky és Hermann Hesse (az üvegyöngyjáték ötlete, ami társasjáték, a meditáció művészete és a beavatás ösvénye egyszerre, a tarotra emlékeztet). A lengyel irodalomban Stanisław Vincenz hódol a kabalának A MAGAS POLONINÁN című regényében. E helyt figyelmen kívül hagyom e tematika teljes gazdagságát a jiddis nyelvű zsidó irodalomban, többek között Perc és Singer munkásságát (például a TÉVEDÉSEK című kabalista elbeszélést).

Jorge Luis Borges műveiben a kabalista filozófia és hermeneutika mind a cselekmény szintjén, mind a nyelvhez való viszonyban fölismerhető. Angelus Silesius misztikus és kabalista hitte, hogy az idők kezdete óta Isten csak egyetlen szót mondott ki, ami a teremtés teljes gazdagságát és az emberiség történetét is magába foglalja. Borges írásaiban megtalálhatjuk azt a kabalista gondolatot, hogy az emberiség minden műve a kozmikus könyvtár egyetlen kötetét alkotja, e könyvtár a betűk és szótagok minden lehetséges kapcsolatát előlegezi. Tehát a világ kezdete óta kimondott számtalan szó tautológia – egyetlen kozmikus szótag formái, ez pedig Isten valódi neve.

Ami a XX. század legnagyobb alkotásait illeti, esetükben nehéz lenne kabalista motívumokról beszélni – Kafka, Schulz, Beckett teljes életműve kabala, a kabala újabb

fejezeteit alkotják. A FINNEGANS WAKE-ben James Joyce, úgy tetszik, valóra váltja a kabala nagy mítoszát, az egyetemes és pánszemantikus *Ur-Sprache* eszméjét, ami tán éppolyan hiábavaló és abszurd, mint a gólem teremtése. A FINNEGANS WAKE, de Leopold Buczkowski regényei is földidéz a „széttört edények” és az elidegenedett szó mítoszát. Hát a KOZMOSZ, Gombrowicz regénye nem világi kabala, új teremtés könyve a profán olvasó számára? Nehéz napjainkban kabalára stilizálni a regényt, ahogy azt Gustav Meyrink és Tadeusz Miciński tette, de annál inkább lehet a kabala szellemében gondolkodni.

Az okkult regényben (például a GÓLEM szimbolikájában) a tarot két allegóriája játszik döntő szerepet: a Bűvész és az Akasztott. A Bűvész vagy Pagát, a „Szerencse Ura” a tarot első lapja, az *alef* betű jelöli. A héber ábécé első betűje egyúttal a végtelenség jele és az anyagot és a szellemet egyesítő közvetítő ember szimbóluma is. A Mágusként is ismeretes Bűvész az ég és a föld között közvetít (ezt a szerepet tölti be Hermész a mitológiában és a Merkúr-higany az alkímiában). Ilyen lehet a költő-mágus alakja is, aki a szó segítségével teremt világot. Ez a figura nemcsak az *alef* betűnek felel meg, hanem a szent Tetragrammaton első betűjének, a *jod*nak is – az Isten-Atya, a Teremtő lényegének, vagyis az aktív, pozitív, szoláris, szellemi férfi őselvnek is. A Bűvész ellentéte és kiegészítője a Papnő (vagy Pápanő) Tóra-tekerccsel a kezében – ez női lap, negatív, passzív, mozgósítja a nővel, a vizekkel és a titkos tudással kapcsolatos lunáris képzetek teljes komplexumát. A holdszimbólika mindig föltámadást jelképez, a regeneráció és a halhatatlanság elvét rejti magában.

A Bűvész gesztusának szimbolikája – egyik kezét magasba emeli, a másik lefelé mutat – az analógia törvényére hivatkozik, alapelve ez a hermetizmusnak kabalista, újplatonikus, alkimista és rózsakeresztes változatában egyaránt. Az analógia törvénye – „*ami lent van, az megfelel annak, ami fent van, és ami fent van, az megfelel annak, ami lent van, hogy az egyetlen varázslatának műveletét végrehajtsd*”, mondja a mitikus Hermész Triszmegisztosznak tulajdonított kijelentés – a mikro- és a makrokozmosz, a látható és a láthatatlan azonosságát hirdeti. Az ember mikrokozmosz, a teremtés szimbolikus tükre; a világmindenség ember (Slowacki a következő szavakkal fejezte ki ezt a hermetikus eszmét: „*az ember sűrített glóbusz*”). A Bűvész kéztartása a titkos tudást kereső tanítványnak szánt okítás, megmutatja, hogy a lefelé és fölfelé vezető út ugyanaz, mert az égbe vezető út a halál birodalmának labirintusain át halad (a beavatás e kettősségét jelképezi a két kígyó Hermész pálcáján, és talán a Jákob lajtorjáján lefelé és fölfelé járó angyalok is ezt jelentik). A TABULA SMARAGDINA azt tanácsolja a titkos tudást kereső tanítványnak: „*A földről az égbe emelkedik, aztán ismét a földre leszáll, a felső és az alsó erőket magába szívja. Az uralmat az egész világ fölött így nyered el.*”³²

A Bűvész gesztusában a tarot minden szimbóluma (színe) benne van, a végtelenség és az örök élet szimbóluma is – valóban ő a Szerencse Ura. E kártya kontrasztos színezete az emberi élet két ellentétes ritmusa, a cselekvés és a meditáció, a szenvedély és a lemondás között teremt egyensúlyt. Pontosan ezt a lapot, vagyis önmagát találja a föld alatti folyosón Athanasius Pernath, a GÓLEM hőse, mert „*amint a pagát a játékban az első kártya, akként az ember is az első figura a saját képeskönyvében, önmaga hasonmása*”.³³ A föld alatti átjárók és labirintusok, ahol Pernath megtalálja a csomag kártyát, ami ettől kezdve léptét vezeti az „ösvényen”, a halál birodalmának vagy Athanor alkimista tisztítókemencéjének szimbólumai, egyúttal a lélek mélyébe tett utazás fabuláris analógiái lesznek. Athanasius Pernath vándorútja a Gólem föld alatti folyosóin alászállás a tudatalatti sötét, rémisztő mélységébe, egyúttal fölfelé, az emberben rejlő isteniként

fölfogott belső emberhez vezető út is. Meyrink regényében az a vágy élteti, hogy eljusson „*abba a másik távoli otthonba, mely túl van a gondolat világán*” – ennek határai az irodalom határait is kijelölhetik.

De Athanasius Pernath útján a legfontosabb kártyalap az Akasztott – a tizenkettedik nagy misztérium. Ez a lap lenyűgözte és megigézte Meyrinket és T. S. Eliotot, Robert Gravest és Colin Wilsont. Lábánál fölakasztott ifjút ábrázol – fejjel lefelé lóg egy élő, virágzó fáról a héber *tau* betű alakjában. Lábai a kereszt jelét rajzolják ki (az anyag és a targikus hasadás szimbóluma), feje és két keze pedig a „szellemi” háromszöget.³⁴ Eliot a vegetáció isteneivel, Ozirisszel, Dionüszossal, Adonisszal társította az Akasztottat, ezek az istenek uralták képzeletét, amikor az ÁTOKFÖLDJÉ-t írta. A GÓLEM-ben az Akasztott a misztikus küldetést jelképezi, ami az *Entwerdan* vagy az *Annihilatio* misztikus eszméjére emlékeztet, az „énünkről” való lemondás jele – ami annyi, mint átlépni a szubjektivitás határain. Az Akasztott megadása azt a keresztény misztikában, a buddhizmusban és a hászidizmusban rejlő paradox gondolatot idézi, hogy a személyiségnek, ha rá akar találni önmagára, meg kell törnie.

Potocki KALAND A SIERRA MORENÁBAN című regényében a kabalista jelentések sokkal mélyebben rejtőznek a műben, mint a tipikus okkultista regényekben, emellett a szerző mindent átható iróniája magát a szent kabalát sem kíméli. Ez a mű a lengyel (és a francia) irodalom egyik legrejtélyesebb regénye, többértelmű, egyike azon kevés könyveknek, amelyek – mint Roger Caillois írja – „*erővel telítik az irodalmat, és megte-remtik komolyságát*”.³⁵

Piotr Witt rekonstruálja Potocki szabadkőműves-kapcsolatait, és összeveti a szabadkőművesek beavatási szertartásait azokkal a próbatételekkel, amelyeknek a Gomélezek sejkje veti alá Alfonso van Wordent (a sejkről kiderül, hogy nem üldözője, hanem misztagóg vezetője), és megjegyzi, hogy azok az alakok, akikkel a vallon gárda derék kapitánya vándorútja során találkozik, a tarot allegorikus figuráira emlékeztetnek – a Bolondra, a Bűvészre (a Gomélezek sejkje e kártyalap rejtett jelentésének megfelelően a „Szerencse Urának” bizonyul), a Papnőre, az Akasztottra, a Remetére, a Szerelmesre.³⁶ Úgy tetszik, a KALAND és a tarot beavatási misztériumként fölfogott struktúrája közti analógiát tovább lehetne gondolni: Alfonso van Worden útközben nemcsak különféle mesterségek, rendek és beavatottsági szintek képviselőivel találkozik, akik a menny és a pokol között lebegnek, hanem maga is átlép a beavatás egymást követő fokozatain.³⁷ Bolondként lép a beavatás ösvényére (zéró figura a tarotban), majd Szerelmes lesz (a hatodik lap ifjút ábrázol két nő társaságában – a „vágy tárgyának” megkettőződése mindenütt jelen lévő motívum Potocki művében), győztes Kocsis (a hetedik lap) és Akasztott (a tizenkettedik lap). Alfonsónak újjá kell születnie a Halál élményétől (a tizenharmadik lap – többször is elveszíti érzékeit, és az akasztófa alatt eszmél föl). Útja mintha zsákutcába vezetne – Alfonsót csábítják és kísértik, hatalmat ígérnek neki azon az áron, hogy elhagyja hitét, és megszegi adott szavát (az Ördög, a Torony és a Hold allegóriája).

A beavatás e fokozatait más-más történetek tükrözik (visszatérő motívum a kísértés, a szerelem és a hűtlenség, a tetszhalál, de más élmények is érik, ilyen a melankólia, a kétségbeesés, a bukás, ezek ismeretlenek a nyíltszívű Alfonso előtt, de a kabala látókörében szüntelenül jelen vannak). Alfonso beavatása a kerettörténetben olvasható, ennek megvannak a megfelelői a cselekményben, ilyen Rebeka, Cheremon, a pap és a Gomélezek sejkjének beavatása. A Bolond motívuma is mintha megháromszorozódna a tébolyodott Pacheco, a bolygó zsidó és maga Alfonso alakjában. Alfonso bátor-

sága, hősiessége és kitartása esélyt ad arra, hogy eljusson abba a szférába, amit az utolsó, vagyis a huszonkettedik lap, a Világ jelképez – a beteljesülés, a győzelem, a gazdagság lapja. A regény végén Alfonso mágus lesz, a Szerencse Ura, valamiképp mégis megmarad Bolondnak.

A zéró kártya, amelyet Bohócnak vagy Bolondnak neveznek, a csomag elején vagy a végén található (ha körbe rakjuk a kártyát, ezzel a problémával nem kell számolnunk). A marseilles-i tarotban a Bolond szakadt nadrágot viselő nyomorult, Waite paklijában szép ifjú, kezében az ártatlanság fehér rózsájával. Ezt a lapot teljesen átértékelte az okkultista irodalom. Régi elnevezése – Mat – arra mutat, hogy csekély értékkel bírt a kártyavetésben. A romantika óta tart a Bolond rehabilitálása, a nyitott élethelehetőségek lapjává vált, egyúttal szellemi, sőt „nirvánikus” kártya is (a zéró az egyesült ellentétek és a „szent örület” szimbóluma).

A Bolond a mitikus *puer aeternus*, aki vándorútja során kört ír le, és visszatér a kiindulópontra. Útja a szabadulás spirális ösvénye. Lehet, hogy ez a kártya is volt némi hatással Watteau L'INDIFFÉRENT című képére, amely ifjút ábrázol, fölfüggesztve a sötétség és a fény között, félig elszakadva a földtől. Úgy tetszik, a Bolond kártyája lehetne a nemes lelkű, bár „éretlen” regényhősök allegóriája, akiknek megadatott a hasadt lélek tudata, ilyenek Miskin herceg és Aljosa Karamazov Dosztojevszkijnél, Thomas Mann „ironikus hősei” – Hans Castorp és az ifjú József a bibliai trilógiából, Stephen Dedalus Joyce-nál, Harry Heller Hesse A PUSZTAI FARKAS című regényében, és ilyen hősök szerepelnek Iwaszkiewicz novelláiban is. Mindegyikük valamiféle megtisztító belső élményen esik át. Emlékezzünk Hans Castorp esetére a HÓ című fejezetből, az „*értelmes és kölcsönös tisztelettel teljes közösségről*” szóló álmára, e látomásában föltáruul „*a szép emberi együttélés formája és erkölce – a véres lakoma csendes tudatában*”.³⁸ Az élet és a halál mezsgyéjén bizonyosságot szerez arról, hogy az ember az érzékek rabjából a teremtes királyává, az „*ellentétek urává*” válhat. Hans Castorp és az ifjú József, „*fájdalmasan boldog*” hős, megjelölve a magasságok és a föld alatti mélységek áldásaival. Életük virágában hűségesek maradnak az isteni ígékhez, megőrizvén emlékezetükben a föld alatti mélységek és a halál isteni-démoni üzenetét.

Mindamellet a Bolond ambivalens kártya (mint a tarot minden arkánuma), mert a teljesség-üresség tapasztalata, ami rendeltetett neki, az értékek összezavarodásához (lásd Dosztojevszkijnél A FÉLKEGYELMŰ-t) vagy halálhoz vezethet. A Bolond egzisztenciája olyan ember léttapasztalata, aki az ostobaság vagy az örület álarca alatt bölcsességet rejteget. A tarot antropológiájának fényében az ember a bolond szerepét játssza önmagával és az abszolútummal szembesülvén (Nietzsche szavaival – „*Isten bolondja*”).

A Bolond lesz Alfonso van Worden legfőbb ütőkártyája. Ismeretlen erők sodorták a „senki földjére”, két világ közt lebeg: az ismert valóság, a becsület meg az egyszerű erkölcsi alapelvek világa és a „közvetett lények” kétértelmű, veszedelmes és lenyűgöző világa között. Alfonsót a Gomélezek sejkje kényszerű „nemesbülésre” ítéli, próbára teszik a bátorságát, a kitartását, megfigyelik, tud-e titkot tartani, majd jön a végső, a legnagyobb megpróbáltatás – utazás a halál birodalmába (a föld alatti labirintusokba). Ugyanakkor Alfonso, a beavatottság fokozatai, a szerzett méltóság és hatalom ellenére is, akárcsak Hans Castorp, megmarad Bolondnak – nincs háza, nincs állandó helye a világban, arra ítéltetett, hogy ösztönösen az identitását keresse. Wojciech Has filmjében Alfonso van Worden (nagyszerű ebben a szerepben Zbigniew Cybulski) üvegen át látja szép és titokzatos unokahúgait; de, közeledni akarván hozzájuk, tükörnek ütközik –

önmagába –, és ettől még jobban megijedvén, mint a kísértettől, a pusztaságba menekül. Has örökös körforgásra ítéli Alfonsót, kering a valóság körül, ami túl sekélyes lett számára, és azon titokzatos terület körül, aminek nem értheti a törvényeit.

A könyv epilógusa, a kártyák végső fölfedése rendszerint csalódást okoz az olvasóknak és az irodalomtörténészeknek is (Roger Caillois például azt fájjalja, hogy Potocki regénye nem lett még inkább és a legvégéig fantasztikus). De hát a KALAND A SIERRA MORENÁBAN nem szokványos, románcos rémtörténet, ami azzal végződik, hogy „visszatérünk a földre”, és nem is racionalista polemikus értekezés. A tarotkártyákra és a beavatási misztériumokra való sok-sok utalás aktivizálja a kabala legmélyebb jelenségeit, ezeket legalábbis nem érvényteleníti a végső leleplezés. A beavatási szertartások megrendezése, ezeknek egyébként sok évszázados hagyományai vannak a Gomélezek nemzetiségében, nem oltja ki a szimbolikus jelentéseket, ilyen például a nemek fölcserélése – gyakori motívum ez a KALAND-ban, az *androgyn* mítoszát idézi. Minden beavatási misztérium színház, misztifikáció (hiszen a „misztifikáció” szó a *mysterium*ból, a rejtélyből ered), szimbolikus cselekvéssor, melynek külső formája föltárja, egyúttal el is rejti a mélyebb, ezoterikus értelmet. A transzcendens valósággal történő kapcsolatteremtés pontosan a játéknak köszönhetően lehetséges. Tán az arany, amit Alfonso kitermel a Gomélezek barlangjában, csak tőke, amit igazságosan el kell osztani e család különféle ágai között? Alfonso munkája „kelti életre” az arany alkimista és szabadkőműves jelentéseit – az arany a bölcsök köve, egyúttal szögletkő is, amelyre a szabadkőművesek föl akarták építeni a fölszabadult emberiség szentélyét.

A kabalista jelentések dialogikus kapcsolatba lépnek a KALAND más jelentéseivel – Velásquez, a „természeti vallás” rabjának deista fejtegetéseivel, a mindentudó istentagadó, Hervas gögös ateizmusával, Don Belial cinizmusával és a cigányvajda szkepszisével, valamint Cheremon, a pap tudós komparatista szemléletével, amely a vallásfelméneológia területén folytatott XX. századi stúdiumokat előlegezi. Nincs semmiféle ellentmondás a KALAND A SIERRA MORENÁBAN és a szerző tudományos munkái között. Jan Potocki műve polifonikus regényként is olvasható – világnézetek és stílusok nagy dialógusa. Minden elbeszélés egy véget nem érő dialógus láncszeme, minden történet önmagában is az „eszék próbatétele”,³⁹ különféle szemléleteket, a világ átélésének különböző módjait vizsgálja, ilyen a romantikus, a hedonista vagy a pedáns tudományos, s főként a matematikai. Zárójelben jegyzem meg, hogy Velásquez fejtegetései, ahogy strukturálja a világot, matematikai képletekbe foglalja az emberi tevékenységeket és érzelmeket, gyakran úgy hangzanak, mintha a mai narratológiai módszereket parodizálnák. Úgy tetszik, a KALAND nem hagyná magát e kategóriákban vizsgálni, túlságosan kétszínű ahhoz, és túl sokat tud önmagáról.

Roger Caillois „emberi színjáték”-nak nevezte Potocki művét, ami az emberi tapasztalatok teljes egészére kiterjed. A regény színterének kulisszái tizennégy évszázados múlttra tekintenek vissza – Egyiptom, Káldea és Palesztina múltjába. A vallási tudat nagy alakjai – Mózes és a szabadkőműves ritusok „szentjei”, a három építő, Noé, Salamon és a tiruszi Híram – egyszerűen ősök, rokonok, ugyanabból a nézőpontból látjuk őket, mint Alfonso hasonlóan mitikus apját, aki több párbajt vívott naponta. A könyv zárófejezeteiben a tolerancia mesevilágába lépünk, ahol a három nagy vallás képviselői, a keresztények, a zsidók és a mohamedánok a megmaradt pogányokkal együtt nagy egyetértésben élnek, és egymás között házasodnak (az apácaolostor prioritásjában a lánya pogány, a „természet gyermeke”, unokája pedig mohamedán). Pontosan a tarot arkánumaiban rejlik az ellentétek egységének szimbolikusan ábrázolt

eszméje, a KALAND szerkezete ennek az eszmének van alárendelve. Tehát a tarotpakli lesz a regény belső modellje.

Fölelevenítvén az egység a sokaságban vagy az ellentétek megbékélésének mítoszá, Potocki regénye maga is mítosszá válik. E mű mély struktúrája több tucat elbeszélésben tükrözött beavatási struktúra, mindez egyetlen történetre vezethető vissza – ez az ember beavatása a végzetel folytatott játék arkánumaiba. Mert a világ sokszínű mozaikja visszavezethető az egységre, amit a regény a kozmoszba beleírt, a természet és a kultúra világában otthonos ember látomásával fejez ki. A KALAND valóban az élet könyve – a vallások, fajok, eszmék megbékéléséé, amiben nagy szerepet játszik a regenerációs misztériumok visszatérő motívuma. Különösen napjainkban, a gyökeretlen egzisztenciák korában ritkaság az ilyen könyv, amelyben az ember a tarot Mágusa – az emberiség egész kultúrájának örököse.

Ugyanakkor Potocki művének megvan az „éjszakai”, tragikus oldala is. Nem tudom, mennyiben magyarázható ez a szerző sorsfordulóival – diplomáciai kudarcával, a tudományos életben tapasztalt értelmetlen és fájó mellőztetésével (regényében is ez a sors vár a nagy tudósokra) és végül tragikus öngyilkosságával. De a regényből kihüvelyezhető képzeletbeli kártyavetésből nem hagyhatunk ki még egy ütőkártyát – a Remetét. A kilencedik arkánum bölcsét ábrázol az alázat szürke kabátjában, jeges csúcson áll, kezében lámpával, rajta hatágú csillag, a kozmosz, s egyúttal a titkos tudás szimbóluma. Lechoń JAN POTOCKI című versében a bölcs világtól távoli, idegen, végtelenül magányos alakja a KALAND szerzőjét mutatja. Ez a vers a költői intuíción kívül különös találmányosságával (vagy talán teljesen tudatosan?) ábrázolja a Remete kártyáját:

*„Kezünkben, míg lassan megyünk az éjszakába,
Csillag-pusztaságok gyújtotta lámpás,
S rejtett bölcsességünk fojtogat, mint sírás,
S a roppant némaság, mely mohón húz magába.”*
(Körner Gábor fordítása.)

Jegyzetek

1. R. Currie ír arról, hogyan hatott a kabalista misztika T. S. Eliotra, és milyen funkciókat töltenek be művei szerkezetében a tarotkártyák: ELIOT AND THE TAROT. In: *English Literary History*, 1979/4.
2. A kabala ismeretét nagyrészt Gershom Scholem LA KABBALÉ ET SA SYMBOLIQUE (Paris, 1980) című könyvének, illetve e szerző más műveinek köszönhetem.
3. Vö. J. L. Weston: FROM RITUAL TO ROMANCE. Cambridge, 1920.
4. A tarot történetéről és ikonográfiájáról szóló legérdekesebb munkák közül feltétlen em-

lítést érdemelnek a következő könyvek: O. Wirth: LE TAROT DES IMAGIERS DU MOYEN ÂGE (Paris, 1978); G. Van Rijneberk: LE TAROT. HISTOIRE – ICONOGRAPHIE – ESOTERISME (Paris, 1981).
5. Vö. E. Delcamp: LE TAROT INITIATIQUE. Paris, 1972. A XIX. századi francia okkultisták – Charles Barlet, Stanislas de Guaita és Papus (dr. Gérard Encausse) – analógiákat kerestek a beavatási misztériumként fölfogott tarot és az Apollóniosz Tüaneosznak tulajdonított NUCTEMERONEM című hermetikus traktátus között. Vö. Papus: LE TAROT DES BOHÉMIENS.

CLEF ABSOLUE DE LA SCIENCE OCCULTE. LE PLUS ANCIEN LIVRE DU MONDE. Paris, 1977. A fejezet címe: LE TAROT INITIATIQUE.

6. Apuleius: AZ ARANSZAMÁR. Ford. Révay József. Bp., 1964. 296. o.

7. Vö. C. G. Jung: AZ ALKÍMIAI KONJUNKCIÓ. Nyíregyháza, 1994.

8. Vö. A. Viatte: LES SOURCES OCCULTES DU ROMANTISME: ILLUMINISME, THÉOSOPHIE 1770–1820. Paris, 1979.

9. J. L. Lima: WAZY ORFICKIE. Ford. R. Kalicki. Kraków, 1977. 156. o.

10. Mindkét példát Colin Wilson THE OCCULT. THE ULTIMATE BOOK FOR THOSE WHO WOULD WALK WITH THE GODS (London, 1978) című könyvének THE WORLD OF THE KABBALISTS című fejezetéből vettem. A mű érdekes összefoglalást ad a mágiáról, az okkultizmusról, a vámpirizmusról és más hasonló témákról, bár a szerző elmosza a határt a hermetizmus és a parapszichológia között.

11. E. Gray: A COMPLETE GUIDE TO THE TAROT. New York, 1967. 90. o.

12. R. Caillois: LUDZIE A GRY I ZABAWY. In: ŻYWIÓŁ I ŁAD. Warszawa, 1978.

13. Vö. V. Vinogradov: MATYEMATYICESZKIJ RASZCSOT I KABALISZTYIKA IGRI KAK HUDOZESZTVENNIJE TYEMI, illetve SZIMVOLIKA KART I KARTOCSNOGO JAZIKA. In: O JAZIKE HUDOZESZTVENNOJ PROZI. IZOBRAŇNIJE TRUDI. Moszkva, 1980; J. M. Lotman: TYEMA KART I KARTOCSNOJ IGRI V RUSSZKOJ LITYERATURE NACSALA XIX VEKA. In: *Trudi po znakovim szisztyemam*, 1975/7.

14. A magazinokban közölt horoszkópok szembeszökő primitívsege sem feledtetheti velünk azt a tényt, hogy ezek a banális szövegek egy archaikus szimbólumrendszer degradált változatai.

15. C. G. Jung több művében fölhívja a figyelmet a szakrális tér és idő négyosztatására (négyzög vagy négyzet alakú a paradicsom, bizonyos szentélyek, a frígláda, négy korszaka van az emberiségnek) – l. a mandaláról írt tanulmányát, a „szent négyesség” koncepcióját és a psziché fölépítését leíró munkáit.

16. Vö. J. Canteine: LES PHONÈMES ET ARCHÉTYPES. CONTEXTES AUTOUR UNE STRUCTURE TRINITAIRE AIU. Paris, 1972; C. Suarès: LES SPECTROGRAMMES DE L'ALPHABET HÉBRAÏQUE. Genève, 1973. Suarès analógiákat talál a héber fonémák spektrogrammái és a ka-

balisztikus jelentések között. Ilyen az egység és a kettéválás, a sűrűsödés és a szóródás, a víz és a föld eleme stb.

17. E. Lévi (A. K. Constant): LETTRES, idézi Papus: LA CABBALÉ. TRADITION SECRÈTE DE L'OCCIDENT, Paris, 1980. 39. o.

18. B. Schulz: A VALÓSÁG MITIZÁLÁSA. Ford. Reiman J. In: *Nappali ház*, 1990/2. 3. o.

19. J. Potocki: KALAND A SIERRA MORENÁBAN. Ford. Gimes R., Rayman K. Bp., 1979. 96. o.

20. „Ha egy isten ki akarta fürkészeni a másik titkát, alattomban kiderítette, hogy mi a neve.” (M. Białoszewski: SZUMY, ZLEPY, CIĄGI. Warszawa, 1976. 199. o.)

21. Idézi A. Watts: THE SUPREME IDENTITY. ESSAY ON THE ORIENTAL METAPHYSICS AND CHRISTIAN RELIGION. New York, 1972. 79. o.

22. Thomas Mann íy ír Izmáel anyjáról a JÓZSEF ÉS TESTVÉREI-ben: „Hágárnak hívták, ami »vándorlót« jelent, és már önmagában is szinte fölhívás, hogy a pusztába üzzék, és így neve beteljesedjék.” (Ford. Sárközi Gy. Bp., 1975. 1. köt. 149. o.)

23. Vö. M. Maciejewski (SŁOWACKI MISTYCZNY. PROPOZYCJE I Dyskusje. Szerk. M. Janion és M. Żmigrodzka. Varsó, 1981. 184–186. o.) és A. Mickiewicz: DZIEŁA. Varsó, 1955. 9. köt. 373. o.

24. Steiner bemutatja a kabalista misztika hatását az európai gondolkodásra a filozófia (Spinoza, Leibniz, Vico), a nyelvészet és az irodalom területén: AFTER BABEL. ASPECTS OF LANGUAGE AND TRANSLATION (New York, 1975) című könyvének LANGUAGE AND GNOSIS című fejezetében.

25. Vö. H. Bloom: KABBALAH AND CRITICISM. New York, 1975.

26. W. Benjamin: A MŰFORDÍTÓ FELADATA. Ford. Tandori D. In: ANGELUS NOVUS. Bp., 1980. 86. o. Heideggerhez is közel álltak a szavak valódi jelentésével kapcsolatos „kabalista” spekulációk. Erről Leszek Kołakowski ír – kritikusan – O WYPOWIADANIU NIEWYPOWIADALNEGO: JEZYK I SACRUM című tanulmányában (*Aneks*, 29–30, 1983).

27. J. Derrida: EDMUND JABÈS ÉS A KÖNYV KÉRDÉSE. Ford. Ullmann T. In: *Athenaeum*, 1995/4. 152. o.

28. Vö. W. Hryniewicz: NADZIEJA POWSZECHNEGO ZBAWIENIA. In: *Wież*, 1978/1; L. Zander: SYSTEMATYCZNY WYKŁAD POGŁADÓW SERGIUSZA BUŁGAKOWA. In: *Literatura na Świecie*,

1979/10. A kabala szellemisége komoly szerepet játszik Lev Sesztov és Nyikolaj Bergvajev filozófiai rendszerében.

29. Zdzisław Kępiński szerint az ember és a nemzet önmegváltásának kabalista eszméje Mickiewicznél is megtalálható (MICKIEWICZ HERMETYCZNY. Varsó, 1980. 126–127., 144–145. o.).

30. J. Strykowski: PRZYBYSZ Z NARBONY. Varsó, 1976. 89. o.

31. Vö. G. Scholem: LA KABBALÉ ET SA SYMBOLIQUE. I. m. 49., 83. o.

32. Hamvas B.: TABULA SMARAGDINA... Szombathely, 1994. 17. o.

33. G. Meyrink: GÓLEM. Ford. Kelen F. Bp., 1989. 118. o.

34. A hármas és a négyes szám szimbolikáját így határozta meg Szent Ágoston: „Numerus

ternarius ad animam pertinet, quaternarius ad corpus” („A hármas szám a lélekre vonatkozik, a négyes a testre”).

35. R. Caillois: DZIEJE CZŁOWIEKA I KSAŹKI: HRABIA POTOCKI I „REKOPIS ZNALEZIONY W SARAGOSSIE”. Ford. L. Kukulski. In: ODPOWIEDZIALNOŚĆ I STYL. Warszawa, 1967. 95. o.

36. P. Witt: TALIA KART. In: *Kultura*, 1977/10.

37. Alfonso kalandjait a mesetípusok sémái alapján is értelmezhetjük. Propp szerint a mese a törzsi beavatás távoli emlékeit őrzi: sok próbálkozás után a KALAND A SIERRA MORENÁBAN hőse elnyeri a mesés „kincset”.

38. T. Mann: A VARÁZSHEGY. Ford. Szöllősy K. Bp., 1969. 2. köt. 213–214. o.

39. Potocki műve a karneváli irodalom és a polifon regény bahtyini kategóriái szerint is értelmezhető.

Imre Flóra

LOUISE LABÉ PETRARKIZÁL

a gesztusaidat hogy szeretem
ahogy leülsz megfogsz valami tárgyat
vagy tartózkodóan és szeliden
lehajolsz hozzám és ahogyan árad

mozdulataidból a nyugtalan
mégis rendezett energia melyben
erő visszafogottság össze van
oldódva megkülönböztethetetlen

az az intellektuális szikrázás
amely mindent megvizsgál megítél
amelyből minden pillanatban más-más
ragyogással ragyog fel az a fény

a transzcendens a nála is nagyobb
vele vagyok mikor veled vagyok